

УДК 32:[314.151:331.55]

МІГРАЦІЯ ЯК ВИКЛИК ПРАВАМ І СВОБОДІ ЛЮДИНИ

Ігор Вдовичин

*Львівський торговельно-економічний університет,
юридичний факультет, кафедра теорії держави і прав
вул. Туган-Барановського, 10, 79010, м. Львів, Україна*

Розглянуто особливості впливу міграційних процесів на трактування та реалізація прав і свободи людини. Проаналізовано чинники які обумовлюють неоднозначність тлумачення прав і свобод в умовах глобалізації, механізмів їх легітимації та наслідків для наявних політичних інститутів та процесів.

Ключові слова: міграція, свобода, права, держава, глобалізація, традиція.

Посилення інтеграційних процесів обумовило інтенсифікацію міграційних процесів, які на сьогодні в умовах ускладнення соціально-економічних умов життя населення, постконфліктного стану окремих країн та регіонів, численних гуманітарних проблем є одним зі шляхів фізичного порятунку людей, забезпечення підвищення рівня життя населення та отримання домогосподарствами доходів в умовах фінансових проблем у країні походження. Так, відповідно до даних Звіту ООН «Міжнародна міграція у 2015 р.: основні показники» (International Migration Report 2015: Highlights) кількість міжнародних мігрантів у всьому світі продовжує зростати швидкими темпами та протягом останніх п'ятнадцяти років досягає 244 млн осіб у 2015 р., в порівнянні з 222 млн осіб у 2010 р. і 173 млн осіб у 2000 р. [1, с. 82]. Завдяки транснаціональному характерові, висхідній динаміці та впливові на різні сфери життя, міграція дедалі частіше сприймається як явище, що становить серйозний виклик звичній парадигмі впевненості та порядку, тобто національній, суспільній, особистій безпеці. Взаємозв'язок між міграцією та безпекою віддзеркалює суспільна думка, політична боротьба, урядові рішення [3, с. 54].

У міжнародно-політичній площині міграція може викликати напруженість у стосунках між державами походження і призначення, якщо мігранти або біженці є противниками панівного на батьківщині режиму. Тим більше, що в історії досить прикладів використання біженців проти країни походження (палестинці в арабських країнах, кубинці у США). Сприятливі підтримці опозиції вдома можуть і економічні мігранти, якщо вони здатні впливати на уряди країн, де проживають. Тому тоталітарні режими завжди розглядали біженців та мігрантів як потенційну загрозу, відкидаючи їхнє право вільно покидати батьківщину чи шукати притулок в інших державах. Водночас для країн призначення озброєння іноземних біженців та їх використання у власних геополітичних цілях нерідко завершувалися виникненням нових загроз, наприклад, у певний історичний період палестинські біженці перетворилися на вагомий фактор внутрішньої нестабільності в Лівані, Ємені, Йорданії тощо.

Відплив біженців, що є представниками опозиції, може, навпаки, бути засобом позбутися внутрішніх загроз для країни походження. Вислання з СРСР «класових ворогів», а пізніше дисидентів – лише один із численних прикладів [3, с. 55].

Внутрішньополітичні наслідки прибуття великих груп іноземців виявляються у посиленні екстремістських кіл, політичних успіхах крайніх правих партій, які активізуються на хвилі висхідного занепокоєння припливом чужинців (правий радикалізм, однак, це переважно європейський феномен, який не має серйозних позицій у традиційно іммі-

грантських країнах, тобто США, Канаді, Австралії). Під впливом популярності «нових правих» традиційні консервативні партії, враховуючи настрої електорату, змушені переглядати ставлення до міграції, дедалі частіше використовувати антиіммігрантську риторіку. Разом із тим, як зазначають політологи, вони здебільшого обмежуються лише деклараціями [8, с. 114]. По-перше, застосувати дійсно жорсткі заходи не дозволяють ліберальна ідеологія та гарантії прав людини, за дотриманням яких пильнує громадянське суспільство. По-друге, імміграція необхідна з економічних міркувань, про що постійно нагадує проіммігрантське лобі, яке утворюють передусім зацікавлені у дешевій робочій силі працедавці.

Глобалізація є результатом поєднання багатьох чинників – соціально-економічних, політичних, технологічних, які загострили нерівність економічних умов і можливостей у різних країнах, сприяли зростанню міждержавних переміщень населення, призвели до формування принципово нової міграційної ситуації у світі, що у свою чергу створює якісно нові умови для функціонування усталених державно-правових інститутів. Відповідно постає питання – яка власне роль масових переміщень (міграції) у формуванні нового політико-правового ладу? Прихильники однозначно позитивної ролі глобалізації наполягають: «Логіка виключення, якою керується національно-державна політика, входить у суперечність з логікою включення, притаманною світовому економічному раціоналізму. Не поділ, а змішування рас, етнічних груп, національностей стає джерелом максимального збільшення креативності та доходів і цим самим переважною політикою транснаціональних підприємств на ринку праці» [1, с. 108]. Такі твердження мають під собою певну підставу. Та чи це однозначно позитивне явище? Попри те, що у світовому розрізі частка міжнародних мігрантів у загальній чисельності населення збільшилася незначно (з 2,5% у 1960 р. до 3,0% у 2005 р.), зміни на рівні окремих країн були набагато більш істотними. Так, якщо в 1960 р. тільки у 27 країнах частка мігрантів у населенні перевищувала 10%, то у 2005 році таких країн вже налічувалося 50, при цьому в 10 країнах вона перевищувала 20%. Та необхідно враховувати, що наявні статистичні дані не дозволяють повною мірою аналізувати реальну чисельність міграційних потоків у зв'язку з тим, що значна частина тимчасових переміщень залишається не облікованою.

Таким чином, бурхливі глобалізаційні перетворення та регіональна економічна інтеграція, які відбуваються у світі протягом останнього століття, чинять визначальний вплив і на розвиток міжнародних економічних відносин, зокрема, посилюючи значення міжнародних міграцій людських ресурсів як інструменту їх перерозподілу у світовому господарстві.

Політична роль самих іммігрантів залежить від їхнього правового та соціального статусу. З одного боку, нестабільність правового становища обмежує політичну активність, проте з другого – перебування на найнижчих щаблях суспільства її радикалізує. Самоусвідомлення етнокласу надає класовій боротьбі нового дихання, коли класові вимоги доповнюються етнічними та конфесійними, призводить до відновлення децю призабутих форм соціального протесту, таких як вуличні марші, блокування, барикади [3, с. 57].

Багато науковців поділяють причини міжнародної міграції на дві групи: економічні та неекономічні. До неекономічних відносять значно ширший спектр факторів, що впливають на свідомість людини і її місце в суспільстві, – це і політичний устрій країни, і релігійні настрої, і психологічна вмотивованість та екологічний стан, і проблеми соціального статусу людини тощо [2, с. 125].

Економічна міграція перш за все сприяє стабілізації економічного становища країни з якої походять мігранти. Зокрема Китай на початках свого економічного зростання отримував 45% усіх іноземних інвестицій від 30-40 млн китайців, які проживають у 130 закордонних країнах [11, р. 30]. Основне значення переказів полягає у підвищенні рівня життя

домогосподарств мігрантів, зменшенні бідності. Позитивно впливають вони на розвиток економіки: забезпечують додаткові інвестиційні ресурси, які, навіть витрачені на споживання, стимулюють виробництво завдяки мультиплікаційному ефекту. Та не враховуються віддалені соціальні наслідки – формування у частини молодого покоління, позбавленого батьківського догляду і виховання, розрахунку переважно на зовнішню допомогу, і як наслідок – відсутність у них рис відповідальних громадян і працівників.

Таким чином, являючись динамічною сферою міжнародних відносин, міжнародна міграція реагує на зміни добробуту населення країн світу та регіонів в цілому, на рівень якого впливають світові гео економічні трансформації. Так, зміни, економічних і соціальних можливостей та ризиків формують ряд факторів «притягування та відштовхування», які потенційно формують міграційні мотиви, що, у свою чергу, надалі параметризують міграцію [6, с. 86]. Однак, аналіз тенденцій економічного розвитку у світі протягом досліджуваного періоду дозволив встановити, що існує ряд інституційних факторів, які пов'язані з гео економічними трансформаціями, зумовлені ними та спрямовані на усунення їх асиметрії.

За сучасних умов дискусії з проблем глобалізації набули масового характеру, хоча у них, здебільшого, зосереджують увагу на економічних і зовнішньополітичних чинниках, і тільки іноді доволі побіжно торкаються її впливу на реформування державно-правових механізмів.

Останнім часом знову надзвичайно впливовими (і навіть переважним) стали різноманітні варіанти соціальної інженерії, серед яких найбільше виокремлюється проект «світової держави». Прихильники такого варіанта вдосконалення управління розраховують, що влада, здійснювана з єдиного центру, забезпечить оперативне розв'язання проблем людства. Періоди кризи завжди спричиняють зростання впливу радикальних гасел і пошуку простих відповідей, здатних більш-менш переконливо все пояснити та пообіцяти достатньо швидко розв'язання проблем. «Принципова різниця між Світовою державою, що народжується протягом ХХІ ст., і нині наявними національними державами полягає в об'єкті державного регулювання, оскільки Світова держава виявляє і реалізує свою планетарну владу не у просторі територій, а у просторі процесів, що протікають у просторі окремих країн і міждержавних утворень. За стан території відповідають національні держави» [5, с. 125]. Цікавою є пропозиція роз'єднати рішення і відповідальність. Центр монополізує за собою керівництво, відповідальність перекладається на суверенні держави (фактично – не суверенні), які обмежені в ресурсах та будуть спроможні самостійно мобілізувати для розв'язання проблем територій. Ще один штрих – мова йде про території, а не про людей (громадян).

Для усіх подібних підходів властивим є ігнорування процесу формування людської індивідуальності. Освіта, виховання, традиція, релігія, культура, сім'я... залишаються поза увагою, чи вважаються маловпливовими чинниками. Людину сприймають переважно через її спроможність виконувати ті чи інші виробничі функції та роль споживача. Увесь пафос гуманістичних гасел, під якими пропонують проекти досконалого суспільства, на практиці стає несуттєвим. Звернемо увагу на таку важливу складову наслідків міграції як її роль у забезпеченні не лише механічного, а й природного приросту населення країн призначення. Так, у Люксембурзі 49% народжень припадає на жінок-іноземок, у Швейцарії – 22,5%, Австралії – 23,2%, Англії – 15% [6, р. 10]. За умов масового прибуття чужонаціонального населення, що є носієм відмінних поглядів, традицій, мови тощо, забезпечити гармонійний розвиток суспільства стає дедалі важче. Про що свідчать зростання конфліктності в середовищі європейських країн, до чого активно залучається молоде покоління мігрантів, народжене в країнах Європи та переважно є громадянами від народження.

Ще більшу небезпеку для держави, суспільства та окремої особи несе міжнародний тероризм. Хоча, звичайно, більшість іммігрантів не терористи, однак більшість терористів – іммігранти. Дослідниками було проаналізовано досє 212 затриманих чи вбитих терористів у США та Західній Європі у 1993-2003 рр., 86% з яких виявилися іммігрантами або громадянами іммігрантського походження. Однак говорити про причинно-наслідковий зв'язок між міграцією та тероризмом підстав немає. Спільним між ними є лише те, що в умовах глобалізації обидва ці явища набувають транснаціонального характеру. Терористи можуть жити в одній країні, збирати кошти в іншій, а здійснювати злочинні дії в третій [3, с. 59]. Проте загроза тероризму змушує уряди переглядати міграційні законодавства, більше уваги приділяти охороні кордонів, невідворотно зумовлює посилення контролю, призводить до більш прискіпливого, а то й підозрілого ставлення до іноземців як до носіїв певних загроз. Така тенденція особливо посилилася після терористичної атаки на США у вересні 2001 р., набула подальшого розвитку внаслідок жорстоких терористичних актів у Франції, Бельгії, Великій Британії.

Забезпечити суспільну гармонію за таких умов стає все складніше. Висновки щодо міграції, як виключно позитивного явища, яке посилює життєздатність та креативність, сприяє поступальному розвитку, спирають на попередній досвід таких країн, як США, Канада, Австралія. Та в них у повній мірі не враховано ні структуру мігрантів (країна походження, спонукальні причини, релігія...), ні технологічні зміни, що супроводжують її у сьогоденні. Раніше мігрант майже повністю втрачав контакт зі своєю батьківщиною, змушений був прилаштовуватись до нових, інших стандартів життя, а сучасні комунікації дозволяють легко підтримувати такий зв'язок. Також не надається достатньої ваги й культурно-релігійній специфіці нових мігрантів, які переважно доволі категорично налаштовані не лише на збереження своєї ідентичності, а й прагнуть до зміни культурно-світоглядного середовища країни, куди вони прибули. Суспільно-політичні та економічні процеси відбуваються настільки стрімко, що за цей час сформується нова ідентичність, що неодноразово вже відбувалося в історії, та вона може бути доволі критично налаштованою до чинної політико-правової системи, як базується на ідеї правової держави, прав і свобод громадян. Ігнорується очевидний історичний факт, що система управління, базована на таких засадах, сформувалась на обмеженому географічному просторі та в стислих хронологічних межах, у порівнянні з панівними на протязі тисячоліть людської історії, системами владарювання. І була розповсюджена на інші території значною мірою як результат експансії європейської цивілізації. Сумнів Європи у доцільності своєї історичної та культурної традиції підважують і державно-правові інститути, які постали на їхній основі.

Існують численні проблеми соціального, демографічного, економічного, політичного та іншого характеру, які викликані міграційними процесами, що відбуваються у світі та до яких залучена Україна. У зв'язку з цим виникає потреба ідентифікації причинно-наслідкових зв'язків між структурою та динамікою міграційних потоків та проблемами, які виникають внаслідок інтенсифікації міграційних рухів [6, с. 89].

Права і свободи людини забезпечуються насамперед обмежувальними правилами, в основу яких покладено випробувані людством культурно-цивілізаційні досягнення: певні морально-етичні норми, приватна власність, юридичні норми, що базується на взаємній відповідальності влади та громадянина.

Критичні застереження щодо спроб радикально розірвати з минулим висловлював видатний вчений А. Маслоу: «Підкреслю, що громадянин світу, який не має коренів, який не належить до певного місця, який є тільки й просто космополітом, – не такий гарний громадянин світу, як той, хто виріс у сім'ї, в конкретному місці, в родині з визначеною

мовою, з визначеною культурою і тому володіє почуттям приналежності, над якою можна надбудувати вищі рівні потреб і метапотреб» [4, с. 260]. Тому доволі дивно, що західні дослідники не розуміють чому серед терористів висока частка людей із вищою освітою, нерідко отриманою на Заході. І що цікавіше – домінують інженери. Так, частка інженерів серед чоловіків працездатного віку серед населення країн звідкіля основна кількість терористів – 1,3%, а серед них – 18,7%. Медиків в 10 раз більше ніж в середньому по країні, а гуманітаріїв навіть менше. Доля інженерів серед чоловік з вищою освітою у країні їх походження – 11,6%, а серед терористів – 44,9%, у той час як частка гуманітаріїв з серед чоловіків з вищою освітою – 14,9%, та серед терористів – 2,9% [9]. Тобто ті, хто за своєю освітою традиційно вважаються носіями культурної традиції, національної свідомості, не виявляють прихильності до екстремізму, у той час ті хто засвоїв лише позитивістську складову європейського знання, став своєрідною жертвою обмеженого розуміння Просвітництва.

Поєднання мало контрольованих технологічних і демографічних змін (міграція тут виступає нехай і впливовим, але лише одним із чинників) полишає небагато шансів на еволюційний характер політико-правових змін. Доволі реалістичними є радикальні перетворення, оперті на сподівання прихильників вселюдської спільноти, що у ній будуть подолані соціальні, національні та релігійні конфлікти. Та попередній досвід творення соціальних конструктів, що не спираються на усталену культурну традицію засвідчує надмірно високу частку насильства у процесі їх впровадження. Проект вселюдської спільноти, який випереджає формування культурної норми призведе до занепаду вже усталених державно-правових відносин та нового етапу творення суверенних держав і цивілізаційно-культурних спільнот, однак у дещо складніших економічних і політичних обставинах.

В цих умовах популярності набуває ідея сек'юритизація (гарантування безпеки перш за все силовими методами). Такий підхід є ризиковим як з точки зору прав і свобод людини, так і морально-етичної. Питання безпеки опиняються у царині вже не нормативної, а надзвичайної політики. Тому уряди, декларуючи захист демократичних цінностей, можуть водночас йти на їх порушення, продукуючи тим самим нові політичні загрози. Як писав Д. Біго, трансформація іміджу іноземця у патологічного чужинця йде пліч-о-пліч з ліквідацією захисту громадянських свобод (а інколи й людських прав) на підставі тих ризиків, які він уособлює [7, р. 40].

Більш доречним видається підхід, в якому процесам сек'юритизації протиставляються процеси або політичні методи десек'юритизації, прямо протилежні по суті [107, р. 40]. Ними проблеми виводяться з царини надзвичайної політики й повертаються до сфери політики нормативної, перестаючи бути загрозами й трансформуючись у ризики. Він є більш затратним, перш за все у часовому вимірі, потребує усвідомлено сприймати демократичні цінності та відповідально використовувати права і свободи. Завдяки цьому політика інтеграції має справу з сутнісно іншими категоріями, оскільки ризики, на відміну від загроз, не руйнують систему, а є невіддільними елементами її життєдіяльності. Політика формування у мігрантів позиції свідомого громадянина спрямована не на ліквідацію проблеми міграції, що практично нереально, а на мінімізацію ризиків, пристосування до них. Повністю ліквідувати загрози правам і свободі людини неможливо, але їм можна протистояти.

Список використаної літератури

1. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. *Нова світова політична економія* / пер. з нім. О. Юдіна. Київ : Ніка-Центр, 2011. 408 с.
2. Блер Р. Капітал розмаїтості : транснаціональні мігранти в Монреалі, Вашингтоні та Києві. Київ, 2007. 335 с.

3. Малиновська О.А. Міграційна політика : глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : НІСД, 2018. 472 с.
4. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / пер. с англ. Москва : Смысл, 1999. 425 с.
5. Рябека О. Світова держава як продукт глобалізованого організаційного розвитку. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. НАН України*. 2014. № 3 (71). С. 114–126.
6. Шиманська К.В. Міграція людських ресурсів в умовах гео економічних трансформацій: регіональний вимір : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2017. 588 с.
7. Aradau C. Beyond (In) Security? Rethinking the Politics of Migration. *The Security-Migration Nexus Challenges and Opportunities of African Migration to EU Countries*. Bohn, 2008. P. 35–40.
8. Controlling a New Migration / ed. by V. Guiraudon, C. Joppke. London : Routledge, 2001.
9. Gambett D., Hertoy St. Engineers of Jihad : The Curious between violent Extremism and Education. *Princeton Uversity Press*. 2016.
10. Hugo G. Migrants in Society : Diversity and Cohesion. *Global Commission on International Migration*. Geneva, 2005.
11. Migration in the Interconnected World : New Directions for Action. *Report of the Global Commission on the International Migration*. Geneva, 2005.

MIGRATION AS THE CHALLENGE FOR RIGHTS AND FREEDOM OF A HUMAN

Ihor Vdovychyn

*Lviv Trade and Economy University, Faculty of Law,
Department of Theory of State and Law
Tugan-Baranovsky str., 10, 79005, Lviv, Ukraine*

In the article, the characteristics of migration processes and their influence on the interpretation and realization of human rights and freedoms are considered. The factors that determine the ambiguous interpretation of rights and freedoms in the conditions of globalization, mechanisms of their legitimation and consequences for existing political institutions and processes are analyzed.

Key words: migration, freedom, law, state, globalization, tradition.